

3 1761 07151039 0

Mátyás, Flórian
Fogány szokások oseinknél

BR
136
H8M3

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XVII. KÖTET. 2. SZÁM.

POGÁNY SZOKÁSOK
ŐSEINKNÉL.

ROGER ÉS TAMÁS ESPERESEK A NAGY TATÁRJÁRÁSRÓL.

* * *

MÁTYÁS FLÓRIÁN

LEV. TAGTÓL.

Ára 30 kr.

BUDAPEST.

1897.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 3 frt 20 kr. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 1 frt 80 kr. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 2 frt. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 3 frt 20 kr. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 3 frt 55 kr. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 3 frt 05 kr. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 3 frt.

Nyolczadik kötet. I. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes*től. 40 kr. — II. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. *Wertheimer Edétől.* 30 kr. — III. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imrétől.* 10 kr. — IV. Az első hazai hirlap. 1705—1710. *Thaly Kálmántól.* 30 kr. — V. Dobó István Egerben. *Gyárfás Istrántól.* 50 kr. — VI. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkastól.* 10 kr. — VII. Északnyugoti utain. *Rómei Flóristól.* 10 kr. — VIII. Bél Mátyás. *Haan Lajostól.* 40 kr. — IX. Taifa fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztártól.* 40 kr. — X. A körmöczi régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól.* 40 kr.

Kilenczedik kötet. I. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. *Wertheimer Edétől.* 50 kr. — II. A Limes Dacicus első része. *Torma Károlytól.* 90 kr. — III. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elektől.* 40 kr. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. *Torma Károlytól.* 1 frt. — VI. A zámi és ohati apát-ságok. *Balássy Ferencztől.* 30 kr. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Myskovszky Victortól.* 40 kr. — IX. Mársigli élete és munkái. *Beliczay Jónústól.* 60 kr. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztártól.* 50 kr. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás Istrántól.* 30 kr. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth Bélától.* 20 kr.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 20 kr. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 30 kr. — III. Forgách Ádám és Báthory Sóna ékszereinek történetéből. *Majláth Bélától.* 20 kr. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztártól.* 40 kr. — V. A jász-kúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istrántól.* 50 kr. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népeletben. *Közma Ferencztől.* 30 kr. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Ináncshon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 20 kr. — VIII. A Petrarka Codex kún

POGÁNY SZOKÁSOK ŐSEINKNÉL.

ROGER ÉS TAMÁS ESPERESEK A NAGY TATÁRJÁRÁSRÓL.

MÁTYÁS FLÓRIÁN

LEV. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1897.

BR
26
H873

Pogány szokások őseinknél.
Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról.

ELŐZMÉNY.

História lényeges kelléke az igazság; ez adja meg neki a pozitív tudomány jellegét, ez különbözteti meg a legendától — a regény vagy egyéb meseféle költeményektől. Arra, hogy az elbeszélést históriának nevezhessük, nem elég a szubjektív igazság — nem elég a jóhiszeműség, hanem objektív igazságot követelünk a historikustól, tények és adatok valódiságát, mely minden bírálat vagy tekintély ellenében megállja helyét ingatlanul örök időkig.

A régmúlt események igazolását az adatok három irányban folytatott vizsgálatával eszközölhetjük. Első az egy- vagy közelkorú feljegyzés. Ennek igaz voltát újra biztosítanunk kell kifogások ellen. másodszor: oklevelek vagy egyéb monumentális feliratok segélyével. Végre harmadik módozat: egybevetés a világtörténet hasonló eseményeivel. Mindezen vizsgálatok az elbeszélés igaz voltának megállapítására szolgálnak. Megkísérreljük ezen módozatok alkalmazását hazai történetünk némely nem egészen biztos adataira. És pedig őseink pogány szokásait egybevetjük a világtörténet hasonló tényeivel; a XIII. századi két esperesről és tatárjárásról szóló tudósításokat pedig diplomatikai bizonyítékok által igyekezünk igazolni vagy helyre igazítani.

Pogány szokások őseinknél.

A királyi jegyző művében, a fejedelmválasztásnál, vérrel pecsételt szerződésről olvasunk, mely pogány szokás szerint (*more paganismo*) köttetett. Lovat áldoztat fel továbbá a szerző ugyan pogány szokás szerint három hadvezér által a magyarok Istenének, midőn ők a hegytetőről a meghódolt ország síkságát áttekintik. Árpádról is azt írja, hogy más három hadvezértől kapott örömhír vételekor, lóáldozatot rendezett, melyet egy egész hétig tartó vendégeskedés követett. Hasonítsuk össze világtörténeti tényekkel, előbb a vérszerződést, azután a lóáldozatot.

1. Vérszerződés.

A királyi jegyző szerint Almost a Hétmagyar választja meg fejedelmül még az ős hazában. Hűséget is esküsznek neki és fejedelmi származékainak, és ezen esküt pogány szokás szerint saját vérüket bocsátván egy edénybe, megerősítik. Kijelentik azután, hogy, ha valaki utódaik közül hűtelen lenne a fejedelemehez, és háborúságot keltene közte és rokonai közt, úgy ontassék a bűnös vére, valamint az ő vérök ontatott azon eskűnél, melyet neki tettek.¹⁾

Figyelemre méltó körülmény ezen szertartásban, hogy csak a hat választó főember (*principales personae*) eresztí vérért az edénybe, az új fejedelem biztosítására (*pro Almo duce*); maga Álmos nem vesz részt benne, mert az esküszöveg negyedik pontjában csak a hűtelen alattvalók vére hullásáról van szó (*sicut sanguis eorum fuit fusus*). Igaz, hogy az 5-dik pont átkot mond azokra, kik ezen esküt megszegik, és felemlíti ezek közt úgy a fejedeleme, mint a választók utódait; de ebből

¹⁾ Tunc supra dicti viri pro Almo duce more paganismo fuis propriis sanguinibus in unum vas, ratum fecerunt juramentum. — — si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fundetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in juramento quod fecerunt Almo duci. V. és VI. fejezet. Pont. II. 6—7. ll.

csak annyit következtetünk, hogy Álmos az előbbi pontokban érintett kötelezettségeket elfogadta, s azok teljesítését maga és utódai nevében véreeresztés nélkül megígérte. Mi a kétoldalú szerződés lényeges kelléke.¹⁾

Részletesben ismert vérszerződések adataiból kitűnik, hogy szerzőnk ezen szertartást csak hallomásból tudja s mint pogány szokást tulajdonítja őseinknek; mert az akkori iskolákban tanulmányozott Sallustius Valerius Maximus és Tacitus is hoznak fel hasonló eseteket. Előadása hiányos voltából kitűnik, hogy ő e cselekményt egészben vagy nem ismerte, vagy annak lényeges kellékeiről megelégedezett.

Nem jelöli ugyanis, a test melyik részéből veszik a vért; sem azt, mire való a vérnek edényben felfogása. Mert ha elegendő biztosíték az eskü megtartására maga a véreeresztés, minek azt felfogni? földre is lehetett azt csepegetni. Csak mivel munkája befejezetlen maradt, tehetjük fel, hogy akadályozva volt az elsietve papírra vetett tételek kiegészítésében vagy javításában.

Áttekintve a világtörténet tudomásunkra jutott eseményeit, Európában a hajdani szittyák és dánok — Ázsiában a lidiaiak, karamánok, örmények, médusok és arabok közt fordultak elő vérrel szentesített szövetkezések és barátkozások esetei. Használtak ily szertartást a görög őskor hölgyei is Lemnosz szigetén, valamint a római pártoskodók is a történeti korban. Boszúból történt vérivásról is van példa görög zsoldos vitézek közt Egyiptomban, s mesés előadás Vérbulesúról Kézai-nál. Felsoroljuk ezen szertartások ismertetéseit az ide vágó történeti szövegeket.

A szittyák Herodotosz szerint a Duna és Don folyók

¹⁾ »Si quis de posteris ducis Almi et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiacet in perpetuum.« Itt a »personarum principalium« fölösleges, mert már a 4-dik pont halált szab a hűtelen alattvalóra. Lehet, hogy az első pont megszegését értette a szerző, mely a szabad választást csupán Álmos ivadékkára korlátozva tartja érvényesnek. De ekkor a *statuta* többesben elég homályos, mivel csak ezen egy pont vonatkozik az alattvalók kötelelességére. A második és harmadik a fejedelem kötelelességeit szabja meg; a negyedik és ötödik pedig ezen törvény szankeziója.

közt tanyáztak; meg is nevezi ő azon vidék nyolcz folyóját: »A szittyák folyóinak egyike Iszter (Duna) — utána Tyresz (Dniszter) — harmadik Hypanisz (Bug) — negyedik Boryszthenesz (Dnieper). mely Iszter után a legnagyobb — nyolczadik a Tanaisz« (Don) IV. 49—57. f. Épen ezen vidéken tanyáztak utoljára őseink is, mielőtt e boldogabb hazát elfoglalták. Mivel pedig a vérszerződés szittyai szokás volt, magyar eleink is helyi hagyománykép gyakorolták azt.

Herodotosz tüzetesen foglalkozik a szittyák szokásaival műve IV. könyvében, és leírja a vérszerződés azoknál divatozott szertartását is. — »Szövetségkötéskor így viselkednek a szittyák. Nagy cserépedényben borral keverik a szövetkező felek véré, megszúrva késsel vagy megvágva karddal a test egy kis részét. Az edénybe mártják azután a tört, nyílakat, szekerczét, kardot. Miután ezt megtették. átkot mondanak sokszorosan magokra. Azután kiisszák a bort — nemcsak a szövetkező felek, hanem előkelő kísérei is.«¹⁾

Rövidebben jelölik ezen szittyai szokást Méla és Solinus: »Még szövetkezéseik sem vérmentesek. Megsebzik magokat az egyezkedők, s miután a kifolyt vért összekeverték, megizlelik.«²⁾ »A szittyák egymás vérére iszszák és úgy szövetkeznek. Ez nemcsak náluk szokás, hanem a médusoknál is.«³⁾

Lucián részletesebben tárgyalja a szittyák barátkozási szerződését. Egyik párbeszédében így nyilatkozik felőle Toxarisz: »Midőn valakit érdemesnek találtunk arra, hogy vele barátságot kössünk. nagy esküvel erősítjük egymásnak. hogy együtt élünk, ha lehet, és meghalunk egymásért, ha kell. Az esküt pedig ily módon tesszük: Miután megvágván újjunkat,

¹⁾ Foedera cum quibuscunque ineunt Scythae, hoc modo ineunt. In grandem calicem fictilem vino commiscunt eorum sanguinem qui feriunt foedus, percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantum corporis. Deinde in calicem tingunt acinacem sagittas securim et gladium. Haec ubi fecerunt, se multis verbis devovent. Postea vinum epotant non modo ii qui foedus fecerunt, sed etiam comites ii qui sunt maximae dignitatis. IV. 70. fejt. Valla latin ford. 324. l.

²⁾ Ne foedera quidem incruenta sunt; sauciant se qui paciscuntur. exemptumque sanguinem, ubi permiscuere degustant. De situ orbis I. 11.

³⁾ Scythae haustu mutui sanguinis foedus sanciunt. non suo tantum more. sed Medorum quoque usitata disciplina, c. 20.

egy pohárba csepegtettük a vért, s bele mártva tűreink hegyét. együtt ittunk a pohárból. semmi el nem választhat többé minket egymástól.« ¹⁾

Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezen utóbbiak mind a hárman megfélelkeztek egy lényeges kellékről; arról t. i. hogy a vért borral vagy más folyadékkal kell keverni, hogy az kis vártatva megiható legyen. Másképen rögtön megalszik és italra nem alkalmas.

A hajdani pogány dánoknál is divatozott, ezen pogány szokást Saxo grammatikus említi. azon különbséggel, hogy ők egymás vérével csak ruhájokat fecskendezték be. hogy a szerződés látható nyoma folyton szemök előtt maradjon. »Magára hagyott Hadingot, Dánia kilenczedik fejedelmét. némely szánakodó félszemű öreg, egy Liser nevű kalóz oltalmába ajánlái ünnepélyes egyezkedéssel. Mert a régiek szövetségszövetségkötésnél saját vérökkel hinték meg egymás ruháit: vérök közlésével pecsételvén a kötött barátságot.« ²⁾

Az ázsiai kármánok is kölesönösen pohárba bocsátott vért isznak barátkozás alkalmával, mint Athenaeus írja: »A kármánok, midőn vendégség közben barátságot kötnek egymással, vért bocsátanak homlokuk eréből: a csurgó vért pedig pohárba felfogva és borral keverve iddogálják. Azt vélik, hogy a barátság felső fokára jutottak, midőn egyik a másik vérért megizlelte.« ³⁾

Az arabok kövekre kenik a vért; edényre tehát nincs szükség. Herodotosz írja: »Az arabok leghűségesebben tartják meg adott szavukat. És pedig így egyezkednek: Valahányszor szövetséget akarnak kötni, egy közvetítő férfiú áll köztök. ki

¹⁾ Toxaris sive de amicitia. III. 62. Tauchn. kiad.

²⁾ Hadingum grandaevus quidam altero orbus oculo solitarium miseratus Lisero cuidam piratae solenni pactionis jure conciliat. Siquidem icturi foedus veteres, vestimenta (cod. *vestigia*, nullo sensu) sua mutui sanguinis aspersione perfundere consueverunt amicitiarum pignus alterni cruoris commercio firmaturi. Historiae Danicae lib. I. p. 12. edit. 1644.

³⁾ Ferunt Carmanos in symposiis invicem benigne complexos venas in fronte scindere, et sanguinem defluentem in poculo miscentes bibere: summum amicitiae terminum attigisse existimantes, quum sanguinem invicem degustarint. Deipnosoph. II. 7.

éles kővel megvágja a hüvelyk táján a szövetkezők tenyerét. Azután mindkét fél ruhájából szakít egy darabkát és a vett vérrel megken hét oda hozott követ. Kenés közben segélyül hívja Dioniszoszt és Urániát. Azután azon férfi, ki közvetítette a barátkozást, figyelmezteti a vendéget vagy a honfitársat, ha ezzel történt az egyezés, hogy most már le vannak kötelezve egymásnak. Ekkor igazságos dolognak tartják a felek, hogy a megkötött egyezséget vagy barátságot meg is tartsák.«¹⁾

Az örményeknek sem kellett edény vagy higító folyadék, midőn egymással életbe vágó szerződést kötöttek. Összekötik ekkor szorosan az egymással szerződő felek keresztbe tett jobb kezeiken hüvely ujjait, írja Tacitus. Midőn pedig azok kellőképen felduzzadtak, megszurván, vért eresztenek belőlök, és azt kölesönösen nyalogatják. Ez náluk titkos, vérrel szentesített szerződés.²⁾

Így nyalogatták egymás vérét hajdan a szerződő lidiaiak és a médusok is. Herodotosz írja rólok: »Midőn a lidiabeliek a médusokkal egyenlő szerencsével vívtak, történt, hogy hirtelen éji sötétséggé változott a nappal. Ezen napfogyatkozást megjósolta volt milétoszi Thálesz a joniai görögöknek, épen azon évre, a melyben meg is történt. Midőn a lidia- és média-beliek látták, hogy a nappal elsötétedik, abba hagyák a viadalt és sietének békét kötni egymással. Úgy kötnek szerződés-

¹⁾ *Servant fidem Arabes inter homines ut qui maxime, quam hunc in modum dant. Quoties foedus inire voluit, alius quidam medius inter utrosque stans, acuto lapide ferit volam juxta majores digitos eorum qui foedus ineunt. Deinde sumto flocco ex utriusque vestimento, inungit eo sanguine septem lapides in medio positos, inter ungendum invocans Dionysium et Uraniam. Hoc acto idem, qui fuit sequester foederis inter amicos contrahendi, vadatur hospitem, aut forte civem, si cum cive res agitur. Quod foedus et ipsi qui amicitiam contraxerunt servare justum censent.* III. 8. lat. 221. l.

²⁾ *Eodem anno (Rom. 804, Christi 51) bellum inter Armenios Iberosque exortum. — Mos est regibus quoties in societatem coeant, implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodoque praestringere. Mox ubi sanguis in artus extremos se effuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. Id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.* Annal. XII. 47.

seket ezen népek, mint a hellenek; vagy pedig mindkét fél megsebzí karját, és kölesönösen nyalják egymás véréét.«¹⁾

Az öldöklésre vagy államesinyre szövetkezett társak is vérivással peesételték titoktartásra tett esküjüket. Híresek e tekintetben a görög hősvilágban élt Lemnosz szigetbeli hölgyek, kikről azt regélik a költők, hogy közmegegyezéssel elhatározták, nemcsak férjeik, hanem minden férfi — legyen az apa vagy gyermek — legyilkolását. Tervöket egy kivétellel végre is hajták: Hypsipyle t. i. megmenté apját, az öreg Thoász királyt. Státius római költő azt írja, hogy ama nők saját fiaik vérével biztosították egymás közt esküjüket. »Mirantia ferro — pectora — Perfringunt, ac dulce nefas! in sanguine vivo Conjurant, matremque recens circumvolat umbra.« Theb. V. 157—62. A régi kommentátor erre megjegyzi: Embervérrel telt poharat hordozának körül, s ivának abból mindnyájan hazájok romlására.«²⁾

A lemnoszi költeményes összeesküvés szertartását két ízben ismételésk államesinyt tervező rómaiak. — Plutárk írja Publicola életrajzában, mikép esküdtek össze Aquilius és társai a köztársaság megbuktatására: »Nagy esküt tőnek megölt ember vérével áldozva, s annak beleit kezökkel érintve.«³⁾

Kormányváltoztatást terveztek Rómában Cicero konzul-sága alatt Catilina és társai is, kik titkos gyűlésökön borral kevert embervért ittak. Sallustius írja: »Hire volt azon időben, hogy Catilina borral hígított embervért hordozott körül. Melyből, miután mindnyájan átkozódva hörpöntettek, mint

¹⁾ Lydi ac Medi cum signis collatis aequo Marte certarent, stante pugna contigit, ut repente dies nox efficeretur. Quam immutationem hujus diei futuram Thales Milesius Jonibus praedixerat, hunc ipsum annum praeфинiens, quo immutatio facta est. Lydi ac Medi cum diem noctescere viderunt, a pugnando destiterunt, eoque propensius ad pacem inter se constituendam festinaverunt. Ineunt autem hac gentes foedera cum cetera ritu graecorum, tum feriendo brachia pariter utriusque, ac mutuum sanguinem delingendo. I. 74. lat. 58—59.

²⁾ Plenum humani sanguinis poculum circumtulisse, et sic omnes contra salutem patriae degustasse.

³⁾ Magnum placuit eis jurare jusjurandum, libantes occisi hominis sanguine, ejusque viscera tangentes. Vitae parallelae, cap. IV. Tanchnitz edit. I. 203.

ünnepélyes áldozáskor szokás, közölte velök tervét.«¹⁾ Florus ugyanezt ismétli.²⁾ Tertullian véleménye szerint karjaikból eresztett vér volt a csészekben: »Olvassátok meg most, hol van megírva, hogy némely népek karjaikból kölcsönösen vett vért izelve erősítették meg szövetségeiket. Ilyesmi történt Catilina összeesküvésekor is.«³⁾

Államcsinyt tervezett örmény Száriaszter is apja Tigránesz király ellen, mint Valerius Maximusz írja: »Száriaszter úgy egyezkedett párthíveivel atyja Tigránesz arméniai király ellen, hogy ereszsenek mindnyájan vért jobb kezökből, s kölcsönösen szörpöljék egymás vérért.«⁴⁾

Feltűnő, hogy ezen többféle okokból kötött vérszerződések közt nem találunk olyat, mely fejedelem szabad választására vagy alkotmányos feltételek megállapítására vonatkoznék. Ezt a most nálunk hitelesnek tartott vérszerződési adatot krónikásaink nem ismerik; csak a királyi jegyző egymaga beszél róla.

Boszúból történt vérivás.

Nem tartozik ugyan szorosan véve tárgyunkhoz, mert nem szerződés, de meg kell mégis említeniünk a boszúból történt vérivás példáit, mert Kézai kósza hír gyanánt közöl ilyesmit Bulesúró, a szomorú véget ért magyar vezérről.

A régi lantosok és hegedősök által a honszerző Hétmagyarról terjesztett népmonda két, egymástól eltérő változatban került írásbeli feljegyzésre. Innen a különbség Béla jegyzője és későbbi krónikásaink előadásai közt. Az előbbinél

¹⁾ *Oratione habita cum ad iusjurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse. Inde cum post exsecrationem omnes degustavissent, sicut in solennibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum. Catil. 23.*

²⁾ *Additum est pignus conjunctionis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibére. IV. 1.*

³⁾ *Legite nunc ubi relatum sit defusum brachii sanguinem ex alterutro degustatum nationes quasdam foederi comparasse. Nescio quid et sub Catilina tale degustatum est. Apolog. 9.*

⁴⁾ *Cum Sariaster adversus patrem suum Tigranem Armeniae regem ita cum amicis consenserit, ut omnes dextris manibus sanguinem mitterent, atque eum invicem sorberent. Val. Max. IX. 11. exter. 3.*

a Hétmagyar nevei: Álmos, Előd, Kund, Ound, Tas, Huba és Tuhutum (VI. fej. Font. II. 7. l.). Ezek még az őshazában vezérkedtek. Midőn pedig a magyar hadak mai hazánk földére jutottak és a honfoglalás nagy művét végezték, krónikásaink eltérő véleménye szerint csak Kund egymaga volt még köztök életben. A többi hat közül pedig csak négyen származnak az őshazai vezérektől: Árpád fejedelem Álmos fia, Szaboles és Lél, Előd és Tas fiai, és Gyula Tuhutum unokája. A hatodik kapitány, Bulesú, már nem a Hétmagyarhoz tartozó ivadék: apja Bogát. A hetedik pedig, Őrs vagy Őrs-úr (Ursuur), már nem is magyar faj. Apja Oucsád, a hét kún vezér egyike, ki csak Kiev alatt szegődött Álmos fejedelemhez (Anonym. X. f. Font. II. 11. l.).

Ezen két jegyzék egybevetéséből valaki a magyar vezéri méltóság örökölhetésére következtethetne. De megingatja e föltevést Ound és Huba vezérek esete, kik nemzetségeket alapítottak: »Ound fia Ete, kitől a Kalán nemzetség, és Huba, kitől a Szemere nemzetség származik;« helyökbe mégis nem fiaik, hanem Bulesú és Őrs-úr következtek. A jegyző csak a fejedelem választását említi; többi krónikásaink az alárendelt vezéreket is választatják. »Deliberato communi consilio, septem capitaneos inter se praefecerunt.« Font. II. 123. Főkellék vala tehát a vezérség elhayerésére, nem a származás, hanem a hadászati tudomány és vitézség. »VII. principales personae erant viri nobiles genere, et potentiores in bello.« Font. II. 6.

Bulesút »vir sanguinis«-nek nevezi jegyzőnk (53. f.). Vérbulesú- vagy Berbulesúnak írják összes krónikáink. Kézai magyarázatot is ad hozzá: »Azért hívták Vérbulesúnak, mert miután őset a krimildi ütközetben a németek megölték, bosszút akarván rajtok állani, több németet nyársra vonva megsütöttek, s oly kegyetlenül bánt, mint mondják, velök, hogy bor gyanánt itta némelyek véré¹⁾).

Ezen magyarázat, nézetünk szerint, nem válik be. Elte-

¹⁾ Pro eo enim Werbulchu est vocatus, quia cum avus ejus in prelio Crimildino per tentonicos fuisset interfectus — volens recipere vindictam — plures germanicos assari fecit super veru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibiit sicut vinum, c. 19. Font. II. 73. l.

kintve attól, hogy Bulesú az ágostai ütközet idején már keresztény volt, van példánk arra, hogy magyar vitézeink az elkeseredetten heves küzdelemben történt vérengzést, vérivásnak nagyították. Így felelnek ugyanis magyarjaink az 1355-ben vívott ütközetben a kegyelemért esdeklő németnek: »Veszteg kurvanő fia, szájos német! iuttatok vérenköt, ma iszjuk vérteteket.« Mit azonban sem a német, sem a magyar meg nem cselekedett. Csak szójárás volt, midőn öldöklés közben a halál poharát ürítették az ellenséggel, vagy éppen jelképes mondatban vérét itták annak.¹⁾

Ily boszúból történt valódi vérivásról olvasunk példát Herodotosznál. Halikarnasszosi Fánesz Ámászis, egyiptomi király zsoldos vitéze, átszökött a Kámbiszes vezérlete alatt előnyomuló persákhoz s kalauzul szolgált nekik. Felbőszülének ezért az egyiptomiakhoz hű görög és káriai zsoldosok, s ily boszút állának rajta. A táborba hozák Fánesz Egyiptomban hagyott fiait — egy edényt helyezének a két hadsereg közt lévő térre, s leölék apjuk szeme láttára a gyermekeket, vérüket pedig az edénybe folytatók. Végre bort és vizet töltének a vér közé s megivák azt közösen. Azután pedig összecsaptak az ellenséggel.²⁾

2. Lóáldozat.

Béla király jegyzője két ízben teszen említést őseink által végzett lóáldozatokról. Az elsőt Ound, a Hétmagyar

¹⁾ Cadebant *lucati* teutonici, sicut boves in macello. Erat enim preceptum ungaris ne aliquem eorum caperent, sed *mortis poculo* cunctos teutonicos inebriarent. Porrigebant enim manus suas dicentes: *O lyeber her foh mych, nycht thewth mych.* Hungari autem funesto gladio supra eorum capita evibrato amputabant eis manus et caput dicentes: *Weszteg Kurwanerfya zaios nemeth, iuttatok verenkewt, ma yzzjuk wertheketh.* Et sic eosdem crudeliter occiderunt. Dubn. Kron. Font III. 167.

²⁾ Aegyptiorum auxiliarii graeci et Cares, Phani, qui externum exercitum in Aegyptum adduxisset infensi, hoc rei in illum sunt machinati. Filios qui erant a Phane relictí in Aegypto in castra perduxerunt, atque in conspectum patris. Positoque in medio duorum exercitum cratere, dehinc productos singulos puerorum super craterem obruncaverunt. Omnibus interfectis, vinum et aquam in craterem intulerunt. Quo sanguine epoto auxiliares ita conflixerunt. III. c. 11. lat. p. 222—3.

egyike. Ketel és Turezol hadnagykokkal együtt ajánlják fel a magyarok Istenének: »Akkor ezen három úr, azon hegy (Tarczal) tetejéről áttekiintve a rónaságon egész a szemhatárig, kimondhatatlanul megkedvelék azt, és azon helyen leölve egy kövér lovat, pogány szokás szerint nagy áldomást csinálnak.«¹⁾

Vallásos tényre vonatkozik a 22-dik fejezetben olvasható áldomás nevezet is, melyet Árpád rendez, midőn a Hétmagyar ketteje, Tuhutum és Tas, Szabolescsal Előd fiával együtt az ország határait a Meszes hegységnél megállapították: »Ezen három nevezett férfiú minden működésökről jelentést tőnek hűséges küldöttjeik által Árpádnak és főembereinek. Miről tudomást nyervén Árpád és az ő főemberei, nagy vigasággal örvendezének, és pogány szokás szerént áldomást rendezének, különféle ajándékokat adván az örömhír hozóinak.«²⁾

Itt alkalmilag megjegyezzük, hogy áldomás szó a XIII. század elején annyi, mint *sacrificium, oblatio, victima, benedictio*. Az adás-revészi áldomások (mercipotus) számára csak a XVI. századtól kezdve birunk példákkal. Lásd »Nyelvtörténeti Szótárkísérlet« című munka 108-dik lapján.

Figyelemre méltó, hogy mindkét szövegben több személy mutatja be a loáldozatot, és csak azután következik a vendégség. Így a 16-dik fejezetben három napon át vendégeskednek: »Nagy öröm lett Árpád udvarában, és három napon át nagy vendégséget tartottak.«³⁾ A második loáldozat után pedig, mivel az országos határ kitűzéséről volt szó, már egy hétig tart a dáridó. Mutatkozott is a lakomázókon a felköszöntött borítal hatása.⁴⁾

¹⁾ Tunc hi tres domini super verticem ejusdem montis, terram undique prospicientes quantum humanus oculus valet, ultra quam dici potest dilexerunt, et in eodem loco occiso equo pinguiissimo magnum aldumas fecerunt. 16. fej. Font. II. 7. l.

²⁾ Tunc hi tres prenominati viri omnia facta sua duci Arpad et suis primatibus per fideles nuntios mandaverunt. Quod cum renuntiatum esset duci Arpad et suis yobagionibus gavisí sunt gaudio magno valde, et more paganismó fecerunt aldumas, et gaudium annuntiantibus diversa dona presentaverunt. 22. fej. Font. II. 22.

³⁾ Maxima leticia orta est in curia Arpad ducis, et per III. dies magnum convivium celebraverunt. 16. f.

⁴⁾ Dux vero Arpad et sui primates ob hanc causam leticie, per

Az eldődeink ezen áldozati szertartásáról szóló szövegeket felvilágosítják a világtörténetből vett külföldi példák.

Az ázsiai Imáus hegység vidékén lakó masszagéták Herodotosz szerint: »Az istenek közt csak magát a napot imádják, kinek lovakat áldoznak. És úgy szoktak áldozni, hogy a leggyorsabb istenség tiszteletére a minden négylábúak közt a legserényebbet ölik le.« ¹⁾

Európában az Iszter és Tanaisz között tanyázó szittyák, mint Herodotosz írja: »Egyéb állatokon kívül leginkább lovakat áldoznak.« ²⁾ Valamint a fönt említett vérszerződés, úgy a lóáldozat is hagyományos szokásképen maradt őseinkre az előttök ott lakozott szittyáktól.

Találunk Európában a spártaiaknál is lóáldozatokat. Pauszaniász írja úti rajzában: »A Tajgét hegytetőn van Taleton, melyről azt tartják, hogy a napnak van szentelve. Ott más állatokon kívül lovat is ölnek a nap tiszteletére. Ugyan ezt teszik, mint tudjuk, a persák is.« ³⁾

Még a méziai népről említ fel Florus hasonló esetet. Ezen nép a Duna folyó és Macedonia közt lakott Augusztus császár idejében, s lovat áldozott, mielőtt a rómaiakkal megütközött. »A méziabeliek a harezvonal előtt rögtön egy lovat áldozván, fogadást tőnek, hogy az ellenfél elesett hadnagyai beleivel áldoznak s azután azokat felfalják.« ⁴⁾

A rómaiak is hajdan lovat áldoztak: »Márs tiszteletére lovat ölének, vagy azért, mert lóformájú alkotmány segélyével vették be a görögök Tróját; vagy azért, mert azt hitték, hogy Márs ily állatban gyönyörködik.« ⁵⁾

totam unam hebdomadam solenniter comedebant, et fere singulis diebus inebriabantur. 22. f.

¹⁾ Massagetæ ex diis unum Solem venerantur. cui equos immolant. Hic autem est eis mos sacrificandi, ut deorum perniciosissimo e quadrupedibus omnibus perniciosissimum mactent. I. 216. lat. 129. l.

²⁾ Immolant cum alia pecora, tum equos quam maxime. IV. 7. lat. 324.

³⁾ Taygeti vertex Taletum sustinet. Sacrum soli appellant, ibique et alias hostias, et equos Soli caedunt. Idem autem sacrum et Persis patrium esse novimus. III. 103. 1583-i kiadás.

⁴⁾ Mysi statim ante aciem immolato equo concepere votum, ut caesorum extis ducum et litarent, et vescerentur. IV. 12.

⁵⁾ Equus Marti immolabatur, quod per ejus effigiem Trojani capti

Azsiában a persáknál és indusoknál divatozott ezen szokás. Persáknál a lovak, mint Jusztin írja, az istenségül tisztelt napnak voltak szentelve. Midőn t. i. Dárius és társai megölték a trónbitorló mágusokat, »megegyeztek egymás közt, hogy bizonyos napon hajnalban kivezetik mindnyájan lovaikat a palota elé; s a kinek lova napkeletkor első fogna nyeríteni, az legyen a király. Mert istennek tartják a persák a napot, és azt mondják, hogy a lovak ezen istennek szentelvék.«¹⁾

Első tekintetre azt hinné a tudományos kutató, hogy a persák, mint jól ismert tűzimádók, véres áldozatoktól tartózkodtak. Csak a későbbi időkben volt ez így; de Cyrus korában a napnak szentelt lovat fel is áldozták. Égő áldozat (holocaustum) volt ez, mint Xenophon írja, ki persa hadseregben szolgált s a nép vallási viszonyait jól ismerte. »Megnyitak a királyi palota kapui, s négy természetes bika után lovakat vezettek áldozatul a napnak. Midőn a szent berekhez jutottak, leölték és egészen elégeték a bikákat; azután feláldozák, és egészen elégeték a lovakat a nap tiszteletére.« (Cyropaedia VIII. 3. Tauch. kiad. I. 299.²⁾)

Ily áldozatra czéloz Pauszaniász a fönnidézett szövegben, és fentartotta emlékét Ovidius ezen verspárban: »Placat equo Persis (nominativ *πέρσης*) radiis Hyperiona cinctum, Ne detur celeri victima tarda deo.« Fast. I. 383.

Az indusoknál is a lóáldozat az *Açramedha*, ma ugyan vérontás nélkül rendezett szimbolikus mívelet; de hajdan a Védákban foglalt szertartás szerint leölték az állatot. Leírja a szertartás egyes részleteit az Aitaréja bráhma (II. 1—7.) utalva a Rigvéda első könyvében olvasható 162-dik himnusra. Nevezetes ebben, hogy ezen áldozati állat lelke halhatatlan és mennybe jut. Miután ugyanis a lovat leölték, húsát pedig megfőzték, a 21-dik versben ily szavak intéztetnek a volt

sunt, vel quod eo genere animalis Mars delectari putaretur. Festus v. Equus.

¹⁾ Occisis magis pacti inter se sunt, ut die statuta omnes, equos ante regiam primo mane perducerent; et cujus equus inter solis ortum hinnitum primus edidisset, is rex esset. Nam Solem Persae unum Deum esse credunt, et equos eidem Deo sacratos ferunt. Justin. Histor. I. I. c. X.

²⁾ Ὁ θυσίαν τῇ Ἥλῃ καὶ ὀλοκαυτῶσαι τὰς ἵππους. A Cyrus siremlé-

lóhoz: »Mindezek után *te nem halsz meg*, nem is sértetel; az istenekhez mégy te jól járt úton.«¹⁾

A Védákban foglaltakon kívül a 89 ezer verspárt 18 könyvben tartalmazó Mahábháraták 14-dik könyve egészen ezen szertartás elbeszélésével foglalkozik. Leírja t. i. mikép végezte azt a nagy király Judhisthira a többi királyok felett szerzett hatalma jeléül. Ezen részlet címe: *Açvamedhika Parva*. lóáldozati szakasz.

Ezen nagy nemzeti éposz költője tovább megy a fönt említett állati lélek fönmaradása tekintetében. Nem szorítkozik csupán vallásos míveletre, hanem mellőzve a lélekvándorlást halál után, eleven állatot is felvesz mennyégbe. A 17-dik könyv neve: *Mahápraszthánika* = nagy utazás. Ott Indra be akarja vezetni Judhisthira királyt saját mennyországába. De mivel ő oda bemenni vonakodik, ha csak őt mindenfelé követett hűséges kuttyáját is magával nem viheti; bebocsátja Indra az ebet is gazdájával együtt a *Szvargába*. Csak miután a buddhizmus az egyetemes lélekvándorlást hirdette és az indus népség azt elfogadta, szüntették meg a braminok, s tették jelképezzé a véres áldozatokat.

A királyi jegyző tudósítása eldődeink lóáldozatairól ép oly hiányos, mint volt a vérszerződés fölemlítése. Mert elfeledé nyíltan kifejezni, étkeztek-e a feláldozott ló husából (ex equo pinguisimo), vagy azt persa szokás szerint egészen elégették.

Megjegyzendő, hogy a vendégség nem függ össze a lóáldozattal, hanem Árpád a hódításról vett jelentés után tart udvari embereivel három napi lakomázást.

II.

Tamás és Roger esperesek a nagy tatárjárásról.

Különös jelenség a modern történettudományban, hogy a régmúlt eseményekről oklevéli adatok felhasználásával pon-

két őrző Mágusok is havonként egy lovat kaptak, hogy áldozzanak avval Círusért. Arrian. Anab. VI. 29. 7.

¹⁾ Na vá u etán mrijasze, na risjaszi, deván id esi pathibhilih szugebhilih.

tosabb tudomásunk lehet nekünk ma, mint volt a történeteket nemcsak szemmel látott, hanem azokban részt is vett tanuknak. Mert egyes emberek nem láthatnak mindent, s a látottakon kívül hallomásból is közölnek híreket, melyek olykor helytelenek, többnyire pedig hiányosak vagy túlzók.

Például szolgálnak erre a XIII-dik századi tatárjárást is-mertető egykorú feljegyzések. Két szemtanú írta meg ezen történetet: Tamás spalatói és Roger nagyváradí esperesek. Ezen utóbbi tatárabságban töltött vagy másfél évet; Tamás pedig látta Spalatóban a királyi családot s menekülő főemberekből állott kíséretét. Sőt szemlélte a városi bástyákról az őket üldöző tatárhordákat is. Együtt élt e két egyházi személy a nevezett városban vagy 17 esztendeig; volt tehát elég idejük eltérő nézeteik kiegyenlítésére. Előadásaik még sem mentesek feltűnő tévedésektől.

Az esperesek történeti tévedései.

1.

Tamás azt írja, hogy mikor Béla király értesült a tatárok közeledéséről, maga ment az országot határoló hegységbe, hogy annak szorosait eltorlaszoltassa. »Megindult végre mégis a király és eljutott az Orosz- és Magyarország közt emelkedő hegyekhez.« ¹⁾

Ezen adatot történetiróink egyike sem vette át: ők mind Roger előadásából merítenek: »A király a nádort küldé egy hadsapattal az ország azon hegyi kapuja védelmére, melyen át út nyílik Russziából Magyarországra.« ²⁾

A körülményekből is erre következtetünk. A királynak sok teendője akadt a központban. Fegyverkeznie kelle az ellenállásra s bevéárnia, leszece sikere a szomszéd fejedelmekhez inté-

¹⁾ Vix tandem rex commovit se, et abiit ad extrema sui regni, venitque ad montes qui sunt inter Ruteniam et Vngariam. C. 37. Schwandt. SS. III. 602.

²⁾ Rex ad custodiendam portam Rusciae quae montana dicitur, per quam in Hungariam patebat aditus, misit majorem suum comitem cum exercitu palatinum. c. 14.

zett kérelmének. — jőnek-e segédhadak a nemzeti védelem támogatására. E körülmények méltatásából eredt valószínűség szól Tamás nézete ellen. és dönt Roger javára.

2.

Meglepő körülmény. hogy Tamás nem volt jól értesülve egyházfőnöke Roger érsek magyarországi szerepléséről a tatárjárás előtt és után. Ő Roger hazánkban tartózkodását a tatárdulás idején Tolet János biborostól kapott küldetésével hozza kapcsolatba. »Roger Tolet János kardinális káplánja vala, ki őt gyakran küldözgeté Magyarországba intézkedés végett saját és az egyház ügyeiben. Ott időzik vala ezen Roger a tatárok dúlásakor, s kezökbe esvén, közel két éven át élt köztök szegény alacsony szolga képében, s alig kerülheté el a halált. Midőn pedig urához a biboroshoz visszatérhetett, ez szorgosan gondoskodott előléptetéséről — bemutatta és ajálta őt a pápának.«¹⁾

Tamás 1249 után szerkesztette ezen előadását, a hozzá és káptalanjához intézett bullából, melyben tudatja velők a pápa Roger érsek kinevezését.²⁾ Igaza van az esperesnek abban, hogy Roger, mielőtt érsek lett, János biboros káplánja volt. Igaza van abban is, hogy ő biboros főnöke (de Jakab) ügyeivel foglalkozva hazánkban lakott a tatárjáráskor. s miután rabságba esvén onnan kiszabadult, visszatért előbbi főnö-

¹⁾ Fuerat autem clericus capellanus ejusdam cardinalis Joannis Toletani. quem frequenter pro suis et ecclesiae negotiis procurandis in Vngariam mittere solitus erat. Idem autem Rogerius tempore tartarorum ibidem inventus est, et in eorum manibus incidens, inter ipsos per biennium fere sub specie alicujus vilis et pauperis servi delitescens vix evasit mortis incursum. Cum autem ad suum dominum reversus fuisset. coepit idem cardinalis ad ipsius promotionem vigilanter intendere, et ipsum in notitiam et gratiam domini papae devenire fecit. c. 48. Schwandt. SS. III. 629.

²⁾ Innocentius — archidiacono et capitulo Spalatensi. — Attendentes quod dilectus filius magister Rogerius, dilecti filii nostri J[oaannis] tituli S. Laurentii in Lucina presbyteri cardinalis — erit utilis et sufficiens ad regimen ecclesiae memoratae, ipsum de fratrum nostrorum consilio praeficimus in archiepiscopum et pastorem. Dat. Lugduni II. kal. Mai anno VI. (1249.). C. D. IV. 2. 57.

kéhez. Mindezt ő az érsek vagy környezete közléseiből tudhatta. De megfélekedett a jámbor esperes Jakabról, a prenesztei püspökről és pápai követről. kinek ügyeit káplánja Roger mint nagyvárad és soproni esperes vagy tíz éven át intézte. s rabsága után is annak szolgálatába került vissza. Ismernie kell vala Tamásnak, mint 1230 óta esperesnek Jakabot a spalatói érsekségen is fenhatóságot gyakorolt bíborost. s fel kell tennünk, hogy műve idézett szövegét elfoglaltsága vagy egyéb okok miatt nem revideálhatta. Mivel pedig tudunkra újabb historikusaink sem javítottak rajta, megkíséreljük oklevélgyűjteményeink felhasználásával a kronológiai abszurdum helyreigazítását. Kezdjük Jakab bíboros ismertetésével.

Jakab de Pecoraria piacenzai születés, cisterci szerzetes, és a Szent-Vinczéről és Anasztázról nevezett római monostor apátja. III. Honorius pápa gyóntatója volt. Követségbe küldé őt Gergely, mint prenesztei választott püspököt hazánkba 1232-ben.¹⁾ Első káplánja egy esztergomi kanonok volt,²⁾ de a következő évben Roger lépett helyébe.³⁾ Ez után hét évvel történt Nagyvárad pusztulása, s az esperes-káplány rabságba esett, melyből kiszabadulván birtokait elpusztítva találta. s jövedelem hiányában kész volt azon megyebeli hivataláról lemondani, s elfogadni helyette a jövedelmes soproni esperességet, melyre IV. Inceze pápa ki is nevezte.⁴⁾ A káptalanhoz intézett

¹⁾ Cum J[acobum] praenestinum electum ad partes Ungaricas legatum providerimus destinandum. 1232. C. D. III. 2. 302.

²⁾ Magister Cognosceus canonicus Strigoniensis capellanus domini Jacobi prenestini electi, regni nostri legati. Knauz. Mon. I. n. 344. p. 29.

³⁾ Dilectus filius Rogerius capellanus tuus fideliter nobis exposuit. 1233. C. D. III. 2. 371.

⁴⁾ Cum nonnunquam apostolicae sedis benignitas extraneis et ignotis beneficentiae manum aperiatur, eo dignius clericis qui fratrum nostrorum, et per consequens nostris insistent servitiis, benefacit. — Cum archidiaconatus Soproniensis ante devastationem Hungariae tantopere vacavisset, quod ejus esset collatio ad sedem apostolicam devoluta; mandamus, quatenus dilecto filio Rogerio capellano Venerabilis fratris nostri J. episcopi prenestini, archidiaconatum, quem in Varadiensi ecclesia obtinet resignare, ac in eodem Soproniensi residere parato, dictum archidiaconatum auctoritate nostra conferre curetis. Datum Laterani idib. Nov. anno primo. C. D. IV. I. 304. Inceze pápa beiktatása 1243. június 28-dikán.

oklevél szerint ekkor Roger még mindig a prenesztei püspök káplánya. Jakab elhúnyta után Roger a soproni esperes, János kárdinális szolgálatába lépett, s mint ennek káplánya szenteltetett érsekké. Ki volt ezen János, mikor lett kárdinális és volt-e követ Magyarországon? Tolet János angol férfiú cisterci szerzetesből, mint Inceze pápa kedveltje kárdinális lett 1244. május 28-dikán: és azon titulust nyerte, melyet maga a pápa, mint Fieschi Szinibáld viselt volt, t. i. S. Laurentii in Lucina presbyter. Ő soha sem viselt követséget Magyarországon, és csak 1261-ben nevezte ki őt IV. Orbán portusi püspökké.

Ezen adatokból kitünik, hogy Roger nem lehetett Tolet János ügyvivője nálunk a tatárjáráskor; nem is ez mutatta be őt a pápának. Épen a Jakab szolgálatában szerzett ügyviteli érdemeiért jutalmazta őt meg Inceze pápa a soproni esperességgel.

3.

Roger esperes biztosítja előszavában olvasóit, hogy a tatárjárásról irt művében hamisítatlanul adja a történeteket (*sine falsitatis admixtione*). Mégis, mivel nem mindent maga tapasztalt, hanem némely dologról csak hallomáshól értesült (*nonnulla a fide dignis didici*. Font. IV. 45.), nem csoda, hogy némely állítása nem állja ki a szigorú bírálatot.

Azon állítását ugyanis, hogy tatárok által ostromolt vár csak három maradt meg bevehetetlenül honunkban, megezáfolja a legilletékesebb tanú Béla király, ki jószágot adományoz Mátéfi Filep várnagynak azon vitézségeért, hogy megvédte Kemluk királyi várat tatár és más ellenség ismételt megtámadásai ellen.¹⁾ Ez volna a negyedik ostromolt és fönmaradt vár. Van hírünk egy ötödikről is, mely nevét: Menedék-kő, latinul *Lapis refugii*, azért kapta, mert az oda menekültek az ostromló tatárokat visszaverték. Hírét Pethő Gergely tartotta fön számunkra magyar krónikájában. »Schol semmi erősség

¹⁾ Philippus supradictus castrum nostrum Kemluk nomine, suae commissum custodiae, tam contra tartaros, quam contra quosdam alios, qui ipsum multipliciter impugnabaut, servavit fideliter et prudenter. 1243. C. D. IV. 1. 289.

meg nem maradhatta előttök több, hanem a Felső-Magyarországban Szepesben egy kalastrom, melyben a néma barátok laktak, melyet innen mostan Folyamat kövének híznak. Dunán innen pedig Győri-Sz.-Márton, Székes-Fejérvára és Esztergom maradott meg tőlök.«¹⁾ Nem három tehát, hanem öt a tatárok ellenében megmaradt helyek száma. Roger tudósítása pedig hiányos.

De nemcsak hiányos ezen tudósítás, hanem igazság tekintetében is kifogás alá esik a Győri-Sz.-Mártonra vonatkozó nyilatkozat, hogy t. i. miután az apát vitézül védelmezte a várat s az ostromló tatárság hirtelen elparancsoltatott alóla, ezen monostor harmadik lett a be nem vehetettek között²⁾ Tamás esperes is hallomásból, a magyar uraktól, kik Spalatóba és Trauba menekültek, tudja és említi előbb Esztergom, utána Székes-Fejérvár megghiúsult ostromát: de van annyi belátása, hogy nem zárja ki a lehetőséget több ostromolt vár épen maradtá felől. (Hist. Salon. 39. f. SS. III. 611. l.).

Többi historikusaink Bonfinitől kezdve Prayig bezárólag egyszerűen ismételik az állítást, a három sikerrel védett erősről. Csak történetünk kritikai kezelője, Katona jegyzi meg, hogy Tamás csak két bevehetetlen várról tud, a pannonhalmiról pedig feleljen Roger.³⁾ Pray nemcsak vakon hisz Rogernek, hanem a hármast számot az isteni gondviselés csodájául tekinti.⁴⁾

Katona óvatos nyilatkozata tüzetesb diplomatikai vizsgálatlételre ösztönözé fáradhatatlan történeti kutatónkat, Horvát Istvánt, ki pápai oklevélre akadt, mely a pannonhalmi várról ellenkezőt bizonyít. Ő kijelenti, hogy Roger, az egykorú író.

¹⁾ Lapis refugii monasterium Carthusianorum titulo S. Johannis Baptistae, Szent Iványi, dissert. Paralipom. 98.

²⁾ Cum tartari castrum S. Martini de Pannónia expugnarent, abbate se viriliter defendente, fuerunt subito revocati. Ita quod ista tria loca tantum inexpugnata in illis partibus remanserunt. c. 40.

³⁾ Utriusque hujus scriptoris testimonio tam arx Strigoniensis, quam Albaregalis, et secundum Rogerium Mons Pannoniae hostium conatus elusit. Hist. cr. V. 1017.

⁴⁾ Veri simile est id Deum singulari beneficentia, divo Stephano tribuisse, ut quae loca vivens exquisita pietate illustravit, nihil injuria a barbarorum furore acciperent. Annal. reg. I. 272.

tévedett, midőn azt irta, hogy Pannonhalmát a tatárok nem vették be. Van pápai bulla, mely szerint maga az apát jelenté a pápának, hogy a tatárok azon monostort lerombolták. Tudom. Gyűjt. 1828. VIII. füzet. 65—6. l.

Nem volt azonban ezen felfödözésnek kellő hatása. Akkor tájban dogmatizáló történetírók, politikai pártokat utánozva, nem okszerűsége, csak divatos történeti nézetek terjesztésére törekedtek. De a diplomatika nem tűr meg szeszélyes elmefuttatásokat. Szó- és betűadatokból következtet az, s mellőzni szokta bármily tetszés vagy nemtetszés hatásait.

Jellemzik történettudományunk mai állapotát, a mult 96-ik évben kiadott díszmű II. kötetében olvasható ezen sorok: »Mintán Esztergom városa elpusztult, az aragóniai Simon ispán a várba vetette magát, és ellenállását a tatár nem volt képes megtörni. — Megvédte magát Székes-Fehérvár városa is. Pannonhalmát is megvédte apátja; úgy hogy ez a három hely a tatárdulás közepett magyar kézen maradt.« 498—500. l.

Szabó Károly nézetét követi a szerző, ki 1861-ben kiadott »Rogérius siralmas énekéből« adja a Pannonhalmát illető szöveget: »Csak ezen három hely maradt azon vidéken megvívatlanul.« De tesz rá ily fölösleges, hogy ne mondjuk helytelen megjegyzést: »A Duna jobb partján több vár maradt épen a tatárok dúlásától, mint: Trencsin, Komárom, Nyitra várairól oklevelesen bizonyos. Hasonlóan sok népet védett meg a Szepességben a szászok által rögtönözve épített menedék-kövi erősség (Lapis refugii) is.« 48. l.

Helyes ugyan ezen utóbbi észrevétel, de a többi három várra nézve ki kell jelentenünk, hogy három hibát találtunk előadásában. Első, hogy a felsoroltak közt egyedül csak Komárom *parti* vár. Második, hogy egyik sem fekszik a Duna jobb — hanem mindegyik a Duna bal részén. Harmadik, hogy míg valaki azon okleveles bizonyítékot fel nem hozza, addig úgy tudjuk, hogy azon három vár nem *bevehetetlenül*, hanem megvívatlanul, azaz megtámadás nélkül maradt épen. Mi nagy különbség.

Nem mulaszthatjuk el, hogy ne figyelmeztessük ezen alkalommal történetírással foglalkozó tudósainkat, a minden ellenkezőt kizáró, kategórikus nyilatkozatok czélszerűtlenségére.

Tamás esperes a tatárpusztítás áldozatai közt Budália helységet is nevezi. honnan a vérengező Kajdán vezér Esztergom alá vonult. »Transacto Januario -- aquarium cursus glaciali frigore constrictus liberam viam hostibus patefecit. Tunc cruentus Caydanus primo concremata Budalia. Strigonium accessit.« c. 39. p. 610. edit. Schwandt.

Meglehet, hogy itt Budália az Alberik által szintén Esztergommal kapcsolatosan említett Bodvária (Budavára) helyett áll: »In Ante-Hungaria ignis casualis Strigonium et Boduarian devastavit.« 1233-ra Leibn. Access. II. 512. Ez azonban csak lehetőség, nem bizonyos dolog, mint azt Szabó Károly állítja, midőn azon névnek magyar eredetet tulajdonít: »Szövegünkben Budaliát olvasunk, mely név alatt mást, mint a magyar *Bud-alja* vagy Buda-alja nevezetű helyet *nem érthetünk*. Mielőtt a mai Buda vára épült volna, létezett Ó-Budán erősség, melyet *Budvár* név alatt emlegetnek írónk. Az ennek aljában terülő várost. *Buda alját* a mai Ó-Budát égették föl szerzőnk szerint a tatárok: miről *bizvást* merjük következtetni, hogy magát a régi budai várat, valamint több erősségeinket: Esztergomot, Fejérvárt, Pannonthalmát. Komáromot, Nyitrát s Trecsint a tatárok nem vették be, s nem dulták föl.« Rogérius siralm. éneke. 76. l.

Ezen biztos erősítgetés ellenében a tágasabb látókörű olvasó mégsem találkozik biztos tényállással; s csak valószínű sejtelmzésnek kell a nyilatkozatot tartania, mert a római korban Ó-Buda Aquincum nevet viselt; ettől pedig különbözött Budália. Décius császár († 251-ben) születési helye Entropiusnál: »Decius e Pannonia inferiore Budaliae natus.« lib. IX. c. IV. Debreczeni (1741-diki) kiadás 126. lapon.

Mi Pannonthalma feldúlását illeti, közre bocsátotta akadémiánk 1861-ben ama pápai oklevelet, melynek czáfolatába az idézett díszmű szerzője nem bocsátkozott. Így ír abban a pápa Béla királyhoz: »Jelentik nekünk Győri-Szt.-Márton apátja és szerzetesei, hogy te nem szánakozol nyomorúságaikon, holott elvesztették majd minden jószágaikat, és az ő *monostoruk* a tatárok által *lerontatott* (destructum). Mégis te magadnak foglaltad minden igazság ellen tizedeiket, birtokaikat és egyéb jövedelmeiket. Sürgősen kérjük és intjük királyi felsége-

det, add vissza nekik kötelességed szerint említett javadalmaikat.«¹⁾

Roger jóhiszeműségét nem vonjuk kétségbe. Ő rabságban volt már, midőn a dolog történt, és igazat mondhattak neki azok, kik az ostromlók visszavonulását vele közölték.

De nem kell vala megelégednie ennyivel, s tudakozódnai kell vala, nem tértek-e vissza új erővel a tatárok, s dúlták fel a várat, úgy mint Nagyvárad pusztulásánál történt. Lásd a Roger-írta 34-dik fejezetet. Font. IV. 43—4. ll. Tamás esperes hallgatásából is a monostor feldulására kell következtetnünk. Mert alig hihető, hogy az Esztergom és Fejérvár közeliében levő hires monostorról, ha az *bevehetetlen* maradt, a menekülő király környezete ne tudott volna semmit. Az sem valószínű, hogy midőn az udvari emberek azon két erős hely fönmaradtát közölték az esperessel, a harmadikét tudva elhallgatták — vagy ha Tamás arról értesült, megfedkezett volna felőle.

Kanonokság, káplányság, esperesség a XIII. században.

Roger esperességét régibb történetiróink nem szokták emlegetni; egyszerűen váradi kanonoknak czímezték őt: mert úgy vélekedtek, hogy, mivel a szerzők korában a káptalanok áldozár tagjai viselik az archidiaconus czímet, a helyettök a kerületekben működő plébánosok pedig vice-archidiaconusok — ezen állapot Roger igejében is divatozott. Első, ki Rogert káptalanbeli áldozárnak tartja. Bonfini.²⁾ Az adott példát követik Lucius a XVII. és Katona a XVIII. század-

¹⁾ Cum sicut a parte dilectorum filiorum abbatis et conventus S. Martini Jauriensis diocesis fuit propositum coram nobis, tu eorum miseriis non compatiens, quorum *monasterium* amissis fere bonis omnibus, ab eisdem tartaris est *destructum*, ad manus tuas decimas possessiones redditus, et res alias contra justitiam receperis eorundem: Celsitudinem regiam rogandam duximus attentius et monendam: quatenus predicta restituas ut teneris. Datum Laterani III. kal. Mai pontificatus nostri anno primo. (1244.) Wenz. II. 157.

²⁾ Rogerius unus e collegio sacerdotum, ex cujus commentariis ista collegimus, confugit in silvas. Decad. II. lib. 8. p. 233. ed. 1774.

ban.¹⁾ A XIX. század historikusai is többnyire úgy nyilatkoznak felőle. Nagy Pálnál 1823-ban Roger nemcsak kanonok, hanem szicíliai származású is.²⁾

Szabó Károlynak már önálló nézetei is vannak. Megadja ugyan Rogernek a kanonoki állást, hanem magyar vagy szicíliai származását elutasítja. »Rogérius, kit Czwittinger után (Specimen Hungariae literatae 317. l.) Bod Péter Athénásában és Horányi Memoria Hungarorum-jában tévedve írnak magyarnak és váradi születésűnek, olaszországi apuliai fi volt. Váradi kanonokká kineveztetvén, lakását hazánkba tette által. Ez állásában Nagyváradon érte őt 1241-ben a tatárjárás.« Magyarország történetének forrásai II. füzet. Rogérius mester váradi kanonok siralmas éneke 1861. Előszó IX. l.

Befejezi ezen példasorozatot a mult évben megjelent »Magyarország története az Árpádok alatt« című munka szerzője: »Nagyvárad szomorú sorsát Rogérius *kanonok* írja le siralmas énekében.« II. 492. l.

A tudós tanár nagy elfoglaltságának tulajdonítjuk, hogy nem jutott ideje megolvasni, mit jeles készületségű tagtársunk Pauler irt 1893-ban Roger hivatalos állásáról a váradi egyházmegyében: »Rogerius egykor a prenesztei biboros káplánja, most a tatárjáráskor a váradi egyházmegye főesperese.« A magyar nemzet története — II. 240.

Kiadta volt a váradi és soproni esperességeket illető pápai oklevelet Fejér 1829-ben, és van történetíró, ki maig sem szerzett magának tudomást felőle. De mivel Roger nemcsak két egyházmegyében esperes, hanem egyúttal 16 éven át két biboros káplánya is volt 1249-ig, nem lesz fölösleges egyháztörténeti felvilágosítást adni ez alkalommal, ezen hivatalok állapotáról a XIII. században.

¹⁾ Rogerium eundem fuisse cum Bonfinii presbytero a tartaris capto ex hoc loco deduci potest. Sch. SS. III. 629. Hic Rogerius nunc Varadiensis canonicus. Hist. crit. V. 906.

²⁾ Inter viros hujus aetatis florentes memorabilis est Rogerius siculus canonicus Varadiensis, postea archiepiscopus Spalatensis. Hist. pragm. I. 390.

Kanonokság.

Kanonok lehetett azon időben akármely alsóbb rendű klerikus. IV. Incze pápa Pétert a kalocsai kanonokot aldiákonnak nevezi.¹⁾ A székesfejérvári 40 kanonok között csak 17-en voltak a misemondó papok.²⁾ Sőt még kiskorú személy is lehetett kanonok, mielőtt a diákoni rendet kapta. Így IV. Orbán kiskorú Andrást, azon reményben, hogy jámbor erkölcsű és kedvelt tudományos ember válik belőle, kanonokul parancsolja felvételni.³⁾

Megjegyzendő, hogy a kanonok prebendát kapott, de azért köteles volt a karbeli officiumon megjelenni, s engedély nélkül nem igen utazgathatott. Az esperes fekvő birtokból nyerte jövedelmét. Ha megtörtént, hogy csökkent a birtok jövedelme, az esperes fölsegélésére más megye kanonoki prebendáját is alkalmazták. Így a nyitrai esperes, esztergomi kanonok is lehetett.⁴⁾ Ilyenkor helyettesről kelle gondoskodnia a kanonoki teendők végzésére. IX. Gergely megengedé a bácsi esperesnek, hogy a váradi kanonokság prebendáját is élvezhesse, de helyettesítésre kötelezi ama káptalanban.⁵⁾

Ezekből kitűnik, hogy az esperesnek nem kellett *okvetlenül* kanonoknak lennie. Minden kétséget eloszlat e tekintetben spalatói Tamás esperes, kit a helybeli káptalan egykor

¹⁾ Innocentius — magistro Petro subdiacono nostro canonico Colocensi salutem et apostolicam benedictionem. 1243. C. D. IV. 1. 280.

²⁾ Gregorius — capitulo Albensi. Eadem ecclesia sit contenta quadragenario canonicorum numero, quorum sint 17 presbyteri. 1234. C. D. III. 2. 387.

³⁾ Urbanus — preposito ecclesie Strigoniensis. De dilecto filio Andrea clerico — in aetate tenera constituto nobis datur intelligi, quod ipse, Domino concedente virum producere debeat moribus, placidum, et scientia gratiosum. — Mandamus quatenus clericum ipsum, in ecclesia Albensi, auctoritate nostra recipi facias in canonicum et in fratrem, eique provideas de prebenda. 1264. Wenz. III. 88.

⁴⁾ Jacobus archidiaconus Nitriensis canonicus ecclesiae Strigoniensis. 1218. C. D. III. 1. 267.

⁵⁾ Gregorius — archidiacono Baziensi Colocensis diocesis. Indulgemus ut archidiaconatum Baziensem et prebendam Varadiensem libere valeas retinere, dummodo in ecclesia Baziensi personaliter deservias, et in Varadiensi facias per idoneum vicarium deserviri. 1241. Wenz. II. 128.

érsekül választott. Tamás nem számítja magát a káptalanbeliekhez, kik teljes számmal huszan voltak, de megérinti, hogy ő maga is velök együtt szavazott.¹⁾ Valamint tehát hibás állítás volna Tamást spálatói — úgy tévedés, minden ok nélkül Rogert váradi kanonoknak nevezni.

Káplányság.

A káplány azon korban nem a mostani lelkészi teendőikkel foglalkozó segédpap volt, hanem a pápa vagy ennek legátusa szolgálatában álló ügyvivő, titkár, irodatiszt, rendeletek végrehajtásával, jövedelmek beszédésével megbízott *alsóbb rendű* klerikus. Ezért nevezi Tamás Rogert a fönt idézett szövegben: »clericus capellanusnak«, kit a bíboros némely egyházi ügyek elintézésével (pro negotiis procurandis) Magyarországon szokott volt foglalkoztatni.

Így III. Honorius pápa Acontius aldiákont, káplányát bizza meg jövedelmei beszédésével. A Breve hazánk minden adóköteles egyháznagyainak szól, s kemény parancs a tartozás lerovására.²⁾ Ezen censusról, mint új és terhes dologról beszél a királyi jegyző, midőn felsőhajt. »Etele király halála után azt mondák a rómaiak, hogy Pannónia az ő legelőjük, azért, mert nyájaik Pannónia földén legelésztek. És jogosan nevezték Pannónia földjét rómaiak legelőjének, mert most is rómaiak táplálkoznak Magyarország javaiból.« (9-dik fej. Font. II. 20.)³⁾ Ezen szöveg korhatározó 1219-re, mert az egyházak

¹⁾ Convocaverunt singillatim canonicos qui erant numero *viginti*. Inventum est, quod omnes pari voto et concordie voce Thomam archidiaconum eligebant, exceptis *quatuor*: quorum unus cum eodem archidiacono Traguriensem episcopum nominavit, reliqui tres neminem eligi voluerunt. Quo facto iterum residentes et ad invicem conferentes, omnes *sedecim* in eundem archidiaconum consenserunt, c. 45. Schwandt, SS. III. 620.

²⁾ Honorius — universis prelatibus ecclesiarum ecclesie romane *cen-sualium* per Ungariam constitutis. Universitatem vestram moremus per apostolica vobis scripta firmiter precipiendo mandantes, quatenus censum ecclesie romane debitum magistro Acontio subdiacono et capellano nostro — persolvatis. 1219. C. D. III. t. 277.

³⁾ Post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur. Et

adózása akkor még újság. De 1270-ben, midőn az már szokássá vált, nem volt érdemes azt neheztelve emlegetni. Ezen határozás magában foglalja III. Incze és elődjei korát is: mert Honorius itt nem *legújabb* terhekről szól, hanem csak a már elődjei alatt fizetni kellett adók (censum debitum) beszedelését sürgeti.

IX. Gergely megbizza káplányát, Jánost az aldiákot, hogy vizsgálja meg, nincs-e alapos kifogás a székesfejérvári prépost-választás ellen: s ha helyesnek találja, erősítse meg azt az apostoli szék tekintélyével.¹⁾ Roger is, a pápai követ káplánya, ily rendeletek végrehajtásával foglalkozott, és ezzel a római kuriát szolgálta, mint fönt a soproni esperességről szóló oklevélben a pápa megjegyzi. Roger első főnöke Jakab biboros is a sz.-mártoni apát némi ügyében. Egyed mestert aldiákot a pápa káplányát nevezi meg, ki a multkor az egyház ügyeit intézte Magyarországon.²⁾

Egyháziakból kerültek ki királyaink irodatisztjei is. A királyi iroda a XII. században »capella« nevet viselt. Ott működtek a notáriusok s főnökük volt a *capellanus*, a *comes* vagy *magister capellae*, kit a század végén már az *aulae regiae cancellarius* váltott fel. A pápa a XIII. században már klerikusnak nevezi a notariust.³⁾ Ily hivatalt viselt III. László udvarában Kézai is: »Domino — Ladislao tercio — magister Simon de Keza fidelis clericus eius.« III. Béla korában még nem volt divatos ezen elnevezés, és Szabó téved, midőn őt *udvari papnak* nevezi.

Hogy pedig a *clericus* kifejezést egyes személynél hajdan megkülönböztették a *presbyter* jelzőtől, példánk van rá pápai

jure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur. nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie.

¹⁾ Gregorius — dilecto filio Johanni de Civitella subdiacono et capellano nostro. Inquisita de modo electionis et electi meritis veritate. auctoritate apostolica confirmare procures. 1241. Katona Hist. crit. V. 903.

²⁾ Dicti abbas et conventus super hoc obtinuerunt literas prudenti et discreto viro magistro Egidio pape subdiacono et capellano, tunc in Ungaria pro negotiis Romane ecclesie esistenti. 1234. Wenz. I. 323.

³⁾ Honorius — Joanni clerico charissimi in Christo filii nostri Hungariae regis illustris. 1222. C. D. III. t. 392.

oklevélben.¹⁾ Fenttartotta továbbra is a francia nyelv a *clerc* kifejezést kanczelláriai hivatalnok jelentésben. Az angol *clerk* is = *secretarius, scriba, notarius*.²⁾

Esperesség.

Roger, mint két bíboros egyházi ügyvivője, egymásután két magyar egyház. Nagyvárad és Sopron esperesi jövedelmeit élvező szolgálatai jutalmául. Az archidiaconus a XIII. században a káptalan által választott, és a püspök által beiktatott egyházmegyei hivatalos személy volt, és felügyeletet gyakorolt az összes megyei vagy kerületi papság felett. Püspököt is helyettesített: azaz vikárius volt halálozás vagy egyéb akadály esetében. Hivatalos működéséről ezt olvassuk IX. Gergely dekretálisaiban: »A római rendszabály szerint az esperes püspöke után a legnagyobb, s magának a püspöknek helytartója, kinek nagy gondot kell fordítania úgy a papokra, mint azok egyházaira, mert számot fog adni Istennek azokról ítélet napján.³⁾

Tévednek Bonfini és Lucius, midőn Rogert sacerdosnak vagy presbyternek nevezik. Az archidiaconus az volt, mire neve mutat: diákon. A misés papok templomi teendőit az *archipresbiter* ellenőrizte. Midőn a püspökség megürült, az esperes állott a megyei ügyek élén, s a pápa hozzá és a káptalanhoz intézte rendeleteit. Lásd Roger érsek kinevezési oklevelében: »Innocentius archidiacono et capitulo Spalatensi.« Ő a püspök ellenőre volt, kit fontos ok nélkül nem lehetett lemondásra kényszeríteni.

Tamás esperes közli történeti művében, hogy Natális érsek, miután hiába igyekezett lemondásra bírni alkalmatlan

¹⁾ Honorius — episcopo Ultrasilvano. Tu in terra Borza tibi jurisdictionem indebitam usurpare contendens. presbyteros et clericos ipsius terrae ad synodum tuum vocas. 1222. C. D. III. 1. 392.

²⁾ Horányi sem ismeri a clericus = notarius XIII. századi értelmét: »M. Simonis de Keza presbyteri Hungari saeculi XIII. Chronicon. az 1782. kiadás czímlapján.

³⁾ Secundum Romani ordinis constitutionem, major post episcopum, et ipsius episcopi vicarius reperitur (archidiaconus), omnem sollicitudinem, et curam tam in clericis, quam in ecclesiis eorum impendendo; cum super his sit redditurus rationem in districti examinis iudicio. Decretal. I. XXIII. De officio archidiaconi. c. 7.

ellenőrét Honorátus esperest, végre hosszas sürgetéssel rábeszélte, hogy szenteltesse fel magát presbyterré. Mihelyt ez megtörtént, rögtön kitette őt hivatalából. mert, mint mondá. misés pap nem való esperesnek.¹⁾ Honorátus panaszt tőn e miatt a pápánál, ki visszahelyezé őt hivatalába. mivel, úgymond, erkölcsi kényszerrel történt a pappá szentelés, hogy aztán mint alkalmatlan személy a *diákoni hivataltól* elmozdítassék.²⁾

Hogy a diákon-esperes egyúttal valamely egyháznagy káplánya is lehetett azon században, tudjuk IV. Kelemen leveléből, ki esperest vesz fel a káplányok közé.³⁾ Ez nem csupán titulus az esperes számára. mert a prenesztei bíboros-püspöknek is volt Roger után esperes káplánya. mi működő hivatalra mutat.⁴⁾ Ezekből kitűnik, hogy Roger esperest, káptalanbeliek vagy áldozárok közé, pozitív adatok hiányában, joggal nem sorozhatjuk.

Végre föl kell említenünk. hogy Tamás esperes királyunkat uraló tartomány városában, Spalatóban jött a világra: mert midőn érsekké választották s a helybeli alsóbb papság a polgársággal együtt a választást ellenezte, hazafiságát hozták fel okul. »Jobban féltek, mint a haláltól, nehogy a velők egy hazában született férfiú, míg ők alacsony rangban tengődnek. a méltóság oly magas fokára emelkedjék.«⁵⁾

¹⁾ Cum ergo fuisset in presbyterum ordinatus, statim Natalis Honoratum ab archidiaconatu dejecit dicens: Non debet sacerdos in archidiaconatus ministerio deservire. Moxque alium (diaconum) in loco ejus accivit.

²⁾ Valde iniquum fuit, ut uno eodemque tempore. una persona nolens ad ordinem sacerdotii promoveatur, quae velut immerita a *diaconatus* officio removeatur. Hist. Salon. c. V. 539. l.

³⁾ Clemens — magistro Demetrio archidiacono in ecclesia Strigoniensi, subdiacono nostro. Te capellanorum nostrorum consortio duximus aggregandum. 1266. Wenz. III. 147.

⁴⁾ Urbanus — magistro Roberto subdiacono nostro archidiacono Quinque-ecclesiensi in Walko, capellano Venerabilis fratris nostri episcopi Prenenestini. 1264. C. D. IV. 3. 232.

⁵⁾ Plus morte timebant, ne hic qui eadem erat patria oriundus cum eis, se ima tenentibus ad tantae conscenderet fastigium dignitatis. Hist. Sal. c. 45. 621.

Befejezésül.

Ama rég ismert latin mondatra hivatkozunk: Errare humanum est = tévedés emberi dolog. Ne legyünk tehát túlságosan érzékenyek, midőn hibás nézeteinket némely szakavatott társunk nem resteli helyreigazítani. Sokat tiltakoztunk mi is egykor felületes történetgyártók szeszélyes föltevésai ellen és nem egészen eredménytelenül. Sajnos, hogy fáradozásunkért köszönetet vagy elismerést épen nem — lenézést, sőt gyűlöletet eleget tapasztaltunk.

Megütközve e jelenségen, kérdezzük közművelődési intézeteink vezetőitől: mi lesz a hasznos növények termesztésére szánt kertből, ha ott büntetés alatt tilos a haszontalan vagy ártalmas gyomok kitévése?

Pályadíjak nem sokat lendítenek tudományos állapotaink javulásán. Vannak a történetíróknak minden korban különösen kedvelt, de változékony eszméi. Ezek uralma alatt jutalmat nyer nem az okszerűség, hanem a korszerűség. Példa a m. kir. egyetem Anonymus időkorára vonatkozó 1864-ben kitűzött pályakérdése. Sejteni lehetett, hogy a Schwartner-féle jutalmat az kapja meg, ki az akkor divatos nézet szerint, a jegyzőt I. Béla udvarához tartozottnak bizonyítja. Megnyerte a díjat, meg is érdemelte néhai tagtársunk, Vass József; egyrészt azért, mert a bírálók rögeszméinek döntő hatását előre felismerte — főképp pedig, mert a tarthatatlan vélemény igazolására 97 nyomtatott lapot irt tele.

Megleپő eredménye lett azonban e terjedelmes megokolásnak: az, t. i. hogy manapság az egyetemi tanulók e tekintetben, a még tarthatlanabb nézet elfogadására, IV. Béla korára utalvák.

Köszönet akadémiánknak, hogy a »Gesta hungarorumot« tartalmazó codex hasonmásolt kiadásáról gondoskodott. Ezen hasonmás grafikai méltatásából következik, hogy mivel a »*quondam bonae memoriae Belae regis*« notáriusa e mondatot csak 1270. május 3-dika után fogalmazhatta, a codex írásmódja pedig vagy ötven esztendővel előbbi időre vall, valaki azt *előbb*

irta, hogysen a szerző *megfogalmazta*, azaz: a másolat az eredetnél előbb keletkezett. Várva várjuk ezen diplomatikai anomália kiegyenlítését.¹⁾

A történeti kútfők ismertetésére kiírt akadémiai pályázatnak sem láttuk nagy hasznát. Nevezetes eszmezavart okozott a kútfői munkák felületes áttekintése, s még felületesebb tárgyalása száz és több év óta hazai történetíróinknál.

Kollár, a bécsi udvari könyvtár igazgatója, a múlt század második felében úgy vélekedett, hogy Kézai munkája szolgált alapul összes krónikásainknak, s ismeretlen írók csak bővítették és egyengették az ugyanazon egy művet. A bécsi Sambucus-féle codextről határozottan állítja, hogy az Kézai műve s jogos sajátsága, hogy a III. László királyhoz intézett próló-gussal kezdődik. Ismeri ő Pray közléséből az Eszterházy-féle codexet is, melyet Hevenesi másolt le és Kézai eredeti épségben maradt művéről vett példánynak tartja. Össze is hasonlítja a Sambucuséval és észreveszi, hogy ezek majd mindenben különböznek egymástól. A bécsi 1342-ig nyúlik, míg a másik 1282-vel végződik.

Ebből ő nem két külön szerzőre következtet, hanem a bécsivel egyező budai krónikát is Kézai munkájából keletkezettnek tartja. Rosszaija emélfogva, hogy Hessz kiadó 1473-ban a hozzá tartozó prólogust vagy levelet III. László királyhoz kihagyta, s e helyett Lászlóhoz, a budai préposthoz, intézte előszavát. »Nekiünk sokkal jobban tetszett volna, úgymond, ha Kézai prólogusát tette volna Hessz a könyv élére: vagy bár röviden értesített volna minket, ki volt azon ember, ki I. Károly alatt Kézai krónikáját átalakította, bővítette és saját koráig folytatta.«

Helyesnek tartják Kollár nézetét a bécsi codextről hazai tudósaink is Toldy Ferenczig és Szabó Károlyig. Ezen utóbbi így nyilatkozik a 1862-diki kiadás előszavában: »A legújabb és *legpontosabb* kiadás érdeme Endlicher István Lászlóé, ki

¹⁾ Ezen palaeografiai korhatározást felhoztuk már 1878. október 14-dikén, utolsó felolvasásunkban e tárgyról, mely nem érdemelt akadémiai kiadást. Lásd kivonatát a Főv. Lapok 1878. okt. 16. 1155. l.

Kézainkat a bécsi es. könyvtár codexéből adta ki. (Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana Sangalli 1849). Régi krónikáink legelső magyar fordításához az említett kéziratokat nem használhatva, mind a négy kiadást (Horányié kettő, Podhradezkyé 3-dik, Endlicheré 4-dik) figyelemmel kísértem, kétes esetekben azonban Endlicheréhez, mint *legjobb- és legpontosabbhoz* tartottam magamat. VII. lapon.

Azóta tüzetesebben tanulmányoztuk szaktudós társainkkal együtt fennmaradt összes krónikáink szövegeit, s képesek vagyunk ma teljes biztossággal kimutatni, hogy *Kézai* dolgozott a budai csoporthoz tartozó krónikákból: ő kivonatolta, egyengette s itt-ott sajátjával toldozgatta ezek szövegét: nem pedig a *krónikások* bővítették és nyújtották Kézai munkáját. A folytatók pedig azon művet folytatták I. Károly koráig, a melyből Kézai a magáét szedegette.

Tiszteljük mi mindenkinél a minden áron föntartott magánvéleményt: de Endlicher feldicsért kiadásában tapasztalt eljárását még sem mentegethetjük. Ő felvette Kézai munkáját a Monumenta Arpadianába ily felirattal: »M. Simonis de Keza e codicis chartaceo secunli XI-i *bibliothecae palatinae Vindobonensis*.« Ezt követi a Sambucus-féle codex prologusa, azután pedig nem azon codex bécsi szövege, hanem a Kósa-féle másolat Horányi kiadásából. Ha most valaki a Monumentákban közölt szöveg eredetijét Bécsben keresi, úgy jár, mint mi jártunk s hiába fáradozott oda. — Kapja a budai krónika másolatát, egyebet semmit. Ezen eljárás ámtásnak is beillik.

Értekeztünk mi bőven ezen irodalmi ámtásról (mendacium literarium) a latin munkánk II. kötetéhez írt előszóban 1883-ban V. és VI. lapokon. Fel is vettük a Sambucus-féle kéziratot egész terjedelmében a Dubnici krónika váriánsai közé (Font. III. kötet).

Ily körülmények közt kérve kérjük akadémiánk intéző köréit, könyörüljenek hazai történettudományunk szánalmas állapotán, s szervezzenek egy állandó bizottságot, ki regisztrálja: és ha kell, védje a többé kétségbe nem vonható megállapításokat ignorancia vagy pártoskodás ellen. Ne nézzék tétlenül.

hogy újra probléma számba menjen az, miről végkép határozott már az okszerűség. Ez véget vetne az örökös »circulus vitiosus«-ban keringésnek.

Ime csak tavaly hasonmást közölt egy kútfői tanulmányairól hírneves szerző az említett Sambucus-codex első lapjáról Magyarország története II. kötetében a 634. és 35. lapok között ily felirat kíséretében: »Kézai krónikájának első lapja a bécsi udvari könyvtár XV. századi codexéből.« Ezen bibliográfiai képtelenség nem bszantaná ma a jól informált olvasó szeméit, ha ama tervezett s mindeddig nehezen nélkülözött akadémiai bizottság a rég megállapított tényállást számon tartotta és tájékozás végett jelezte volna.

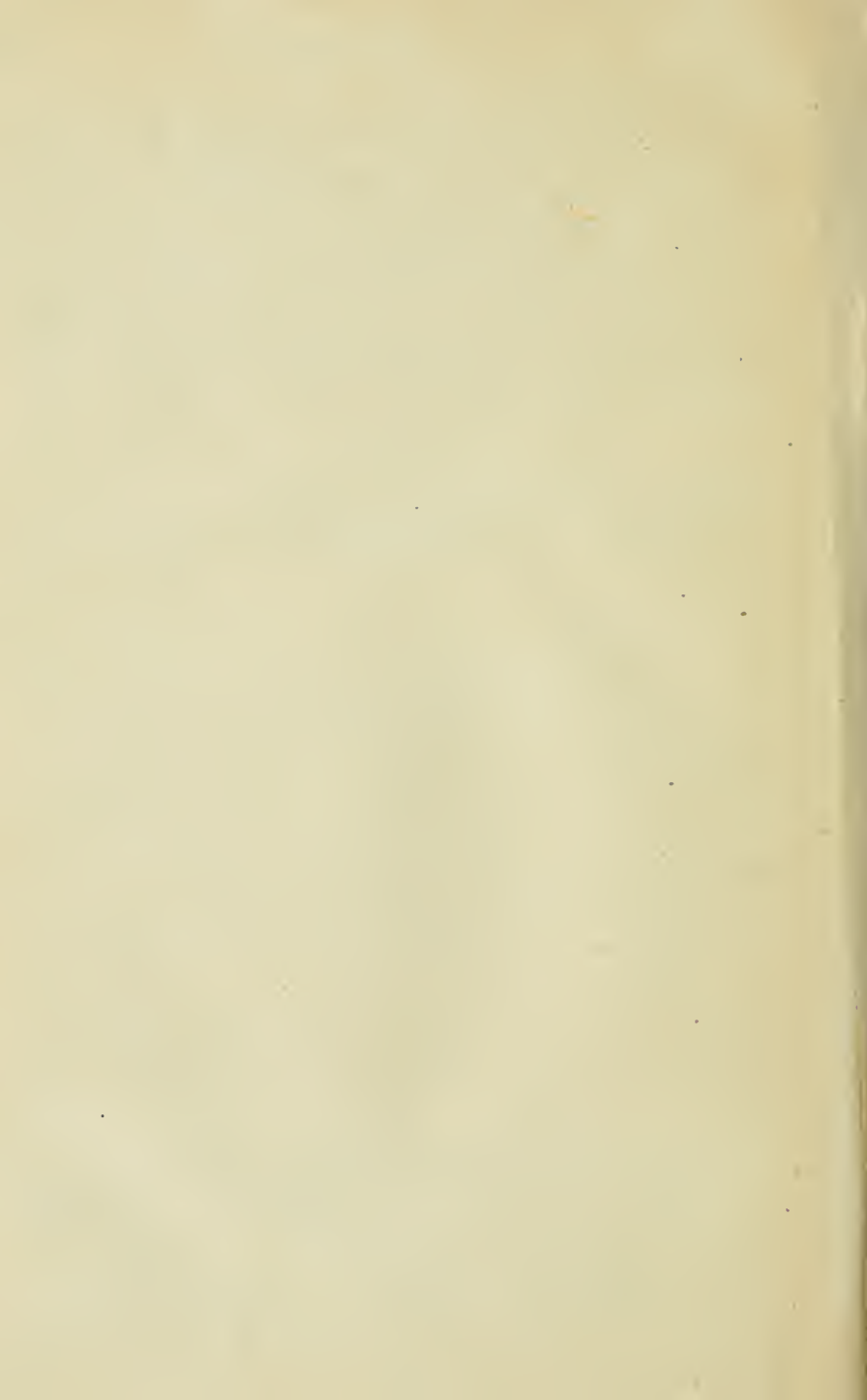
Mikor írhat valaki nálunk minden tekintetben alapos hazai történetet, ha az időnként sikerült fölfedezések, *nyilván-tartás hiányában*, minduntalan nyomtalanul elenyésznek?

Közöljük még eredetiben is, ifjabb történetbuvárok kedvéért. Kollár fönt idézett nyilatkozatát.

Exemplaria hacc duo, de quibus hic ago. Kezae chronici, ad eum prorsus modum dissimilia sunt, ut praeter rerum primam seriem, reliquis argumentis fere omnibus, inter se mirum quantum discrepent. Caesareum sane certe multo copiosius est, et ad coronationem usque Ludovici I. deductum. Quibus rationibus facile induco animum ut credam, Eszterhazyanum exemplar genuinum omnino Simonis de Keza opus esse, cui quidem origines suas hocce exemplar Caesareum debeat, utpote ab ignoto adhuc mihi scriptore, qui tamen sub Carolo I. aetatem egerit, recensitum auctum et longius paulo productum, in scripto Kezae nomine, ejusdemque servato prologo, in lucem editum.

Porro autem exemplaris hujus caesarei simillimum fuit illud, ex quo typis inscriptum est chronicon, quod eruditis nostris Budense audit. Lucem id aspexit Budae A. C. 1473, opera Andreae Hessi regis Matthiae Corvini typographi. — At vero typographi hujus opera eo potissimum probari minime potest, quod prologum sive epistolam Simonis de Keza, qua is opus

sum regi Ladislao IV. dedicaverat resecurit. Quam ob rem etiam majorem multo gratiam Hesus a nobis erat initurus, si prologum Kezae typis exscriptum edidisset; aut docuisset saltem. brevibus quisnam ille mortalium fuerit, qui Simonis Kezae chronicon sub rege Carolo recensuerit auxerit et ad suam usque aetatem produxerit. *Chronicon Kezae* sub Carolo I. auctum et *Budae* ut mode dixi vulgatum. continuo consequitur Anonymi chronicon etc. Supplementa ad Petri Lambecii comment. lib. I. *Vindobonae 1766. columna 688.*

nyelve. *Győrűs Istvántól*, 60 kr. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetési a svédekkel. *Szilágyi Sándortól*, 10 kr. — X. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásaival szemben. *Wertheimer Edegtől*, 20 kr.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képművei. *Irta Vaisz Ignác*, 10 kr. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*, 50 kr. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. *Dr. Károlyi Árpádtól*, 40 kr. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól*, 30 kr. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztártól*, 40 kr. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól*, ára 10 kr. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. *Dr. Ortray Tivadartól*, 50 kr. — VIII. A keszthely-dobogói sirmező. *Lipp Vilmostól*, 10 kr. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanclerlár iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henrik*től, 40 kr. — X. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakáb Elektől*, 60 kr.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában. *Hampel Józseftől*, 20 kr. — II. Szaboles vármegye alakulása. *Kandra Kabostól*, 30 kr. — III. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*, 30 kr. — IV. Mabillon János a diplomatika megállapítója. *Horvát Árpádtól*, 30 kr. — V. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. *Majláth Bélától*, 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincztől*, 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai prae-historikus kőeszközök eredete és régisége körül. Első fele. *Ortray Tivadartól*, 40 kr. — VIII. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihálytól*, 40 kr. — X. A becskerek-i vár. *Szentkláray Jenőtől*, 30 kr.

Tizenharmadik kötet. I. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béke-tanácskozmány. 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól*, 40 kr. — II. A Praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről. *Ortray Tivadartól*, 30 kr. — III. A kolozsvári ötves-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkastól*, 40 kr. — IV. Törös János szerepe a linezi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihálytól*. — V. Rövid észrevételek Kemény János önéletírásáról. *Deák Farkastól*. — VI. Szilágymegye középkori műemlékei. *Bunyitay Vincztől*, 30 kr. — VII. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihálytól*, 40 kr. — VIII. Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztártól*, 10 kr. — IX. A Székelyek származásáról és intézményeiről. *Orbán Balázstól*, 20 kr. — X. Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. *Hajnik Imrétől*, 60 kr. — XI. 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól*, 60 kr. — XII. Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiből. *Óráry Lipóttól*, 50 kr.

Tizennegyedik kötet. I. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 20 kr. — II. *Duka Tivadar* Körösi Csoma Sándorról. *Jakab Elektől.* 40 kr. — III. A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 30 kr. — IV. Carvajal János bibornok magyarországi követségei 1448—1461-ben. *Fraknoi Vilmostól.* 50 kr. — V. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. *Pulszky Ferencztől.* 40 kr. — VI. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Rádlós Gábortól.* 40 kr. — VII. A czéhek történetéről Magyarországon. *Szádeczky Lajostól.* 1 frt 40 kr. — VIII. A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. *Ortvay Tivadartól.* 80 kr. — IX. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. *Acsády Ignácztól.* 80 kr. — X. A magyar pogány sirleletek. *Pulszky Ferencztől.* 20 kr.

Tizenötödik kötet. I. Tanulmányok a rómaiak dáciai aranybányászatáról. *Téglás Gábortól.* 90 kr. — II. Oláhok költöztetése Délmagyarországon a mult században. *Szentkláray Jenőtől.* 20 kr. — III. A szepesi jog. *Demkai Kálmántól.* 40 kr. — IV. A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imrétől.* 20 kr. — V. Kálmán király oklevelei. *Fejérpataky Lászlótól.* 90 kr. — VI. Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. *Bunyitay Vinczétől.* 75 kr. — VII. Szerémi György élete és emlékirata. *Szádeczky Lajostól.* 75 kr. — VIII. Szerémi emlékirata kiadásának hiányai. *Szádeczky Lajostól.* 45 kr. — IX. Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. *Pór Antaltól.* 30 kr. — X. A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425—1433. *Nagy Imrétől.* 45 kr. — XI. Péró lázadása. *Márki Sándortól.* 90 kr. — XII. Körös megye a XV. században. *Csánki Dezsőtől.* Ára 2 forint.

Tizenhatodik kötet. I. A magyar Anjouk eredete. *Óráry Lipóttól.* 30 kr. — II. A megye és a várispánság. *Balássy Ferencztől.* 30 kr. — III. Régi magyar birtokviszonyok. *Acsády Ignácztól.* 60 kr. — IV. Oklevelek II. István király korából. *Fejérpataky Lászlótól.* 80 kr. — V. Taine Hippolyt Adol mint történétíró. *Zsilinszky Mihálytól.* 40 kr. — VI. Ujabb tanulmányok a rézkorról. *Hampel Józseftől.* 60 kr. — VII. Ugocsa vármegye keletkezése. *Komáromy Andrástól.* 45 kr. — VIII. A jobbágymunka 1577—97-ben. *Acsády Ignácztól.* 1 frt 20 kr. — IX. Lengyelországi adalekok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez. *Veress Endrétől.* 45 kr. — X. Történet egyezések és tévedések. *Mátyás Flóriántól.* 30 kr. — XI. A eziszterciezek középkori iskolázása Párisban. *Békefi Remigtől.* 80 kr. — XII. A romanismus Illyriumban. *Réthy Lászlótól.* 25 kr.

Tizenhetedik kötet. I. A pusztaszeri monostor kegyurai. *Széki Ignácztól.* 75 kr.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS PO

UNIVERSITY OF TORONTO LIBR

BR
136
H8M3

Mátyás, Flórian
Fogány szokások os

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 14 07 07 009 3